

Bogucka, Maria

"Historické prameny k studiu postaveni ženy v české a moravské středověké společnosti. Interdisciplinární pojetí studia", Božena Kopiczková, Praha 1993 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 86/2, 234-235

1995

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Božena K o p i č k o v á, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti. Interdisciplinární pojetí studia*. Práce Historického Ústavu ČAV. Řada A — Monographia, Sv. 4, Praha 1993, s. 153, 23 il., bibliografia.

Omawiana pozycja prezentuje stan źródeł i możliwości ich wykorzystania do badania dziejów kobiet w Czechach i na Morawach w wiekach średnich. Autorka omawia kolejno różne grupy źródeł: literackie, w tym hagiografię, kroniki, annały, zbiory homilii i *exemplów*, traktaty moralistyczne, tzw. „zwierciadła”, podręczniki spowiedzi, traktaty teologiczne i pedagogiczne, listy, literaturę naukową, poezję świecką i religijną, literaturę satyryczno-dydaktyczną, zbiory przysłów i porzekadeł, epos rycerski, prozę beletrystyczną, utwory dramaturgiczne; źródła prawne, wśród których wyróżnia akty normatywne i wynikające z praktyki prawnej (akta sądowe, wyroki); osobno omówione zostały źródła związane z życiem miast (m.in. księgi miejskie), źródła kościelne, w tym także akta inkwizycji (ogromnie ważne dla problematyki małżeństw, rozwodów, konkubinatu, dzieci nieślubnych, prostytucji), wreszcie takie grupy źródeł jak testamenty, zbiory formularzy (ważne m.in. dla dziejów mentalności), źródła związane z funkcjonowaniem klasztorów żeńskich, źródła dotyczące wielkich majątków ziemskich, wreszcie — źródła ikonograficzne (iluminacje rękopisów, freski, obrazy, rzeźby, drzeworyty, wyroby rzemiosła takie jak pieczęcie, kafle, monety). Wydaje się jednak, iż w tym zestawie źródła związane z wsią i gospodarką chłopską, w której rola kobiet była ogromna, zostały potraktowane nieco zbyt marginalnie.

Wszystkie grupy źródeł poddane zostały krytycznemu przeglądowi i analizie z punktu widzenia możliwości ich wykorzystania dla odtworzenia roli kobiety w społeczeństwie średniowiecznym i jej obrazu w ówczesnej mentalności, realiów życia i pracy, roli w kulturze. Nie ograniczając się do charakterystyki źródeł i ich krytyki, uzupełnionej przez przegląd najważniejszej literatury z nimi związanej, K o p i č k o v á wykracza momentami poza temat pracy, formułując pewne spostrzeżenia i uwagi dotyczące konkretnych aspektów sytuacji kobiet. I tak słusznie podkreśla znaczną rolę, jaką stratyfikacja stanowa i materialna miały dla tej sytuacji (co jest kwestionowane w niektórych zachodnich pracach o kobietach). Podkreślając funkcjonowanie (w oryginałach i przekładach) w Czechach i na Morawach dzieł literackich i naukowych powstałych w Europie Zachodniej, wskazuje na fakt kształtowania przez nie analogicznych postaw wobec kobiet także na ziemiach czeskich, co sugerowałoby, iż czesko-morawski model położenia kobiety był raczej dość zgodny z modelem zachodnioeuropejskim. Oczywiście tezę tego typu, gdyby była wysunięta bardziej wyraźnie i kategorycznie, należałoby podbudować głębiej poprzez konkretne badania. Analizując źródła wytworzone w środowisku miejskim autorka zauważa, iż kobieta występuje tu nie tylko jako pasywny przedmiot prawa, ale jako aktywnie działający podmiot (świadek, partner w spółkach, wnosząca skargi i oskarżenia a więc powódka). Sporo miejsca poświęcono w pracy roli klasztorów jako centrów kultury, choć nie podniesiono problemu alternatywnej drogi życiowej, jaką oferowały kobietom. Mimo głoszonego na wstępie pracy poglądu, iż źródła do dziejów kobiet są skąpe i bardzo rozproszone (co zniechęca badaczy do prowadzenia poszukiwań w tym zakresie) zaprezentowany w książce przegląd dowodzi raczej obfitości materiału źródłowego; toteż K o p i č k o v á słusznie zachęca do stosowania metod kwantytatywnych.

Najciekawsza część pracy dotyczy wykorzystania źródeł ikonograficznych i związanych z tym trudności oraz pułapek. K o p i č k o v á słusznie zauważa, że obraz kobiety w ikonografii średniowiecznej zmienia się z jednej strony pod wpływem postępów w zakresie laicyzacji sztuki, z drugiej pod wpływem rozwoju kultu maryjnego od połowy XVI w. Trudności w zakresie wykorzystywania ikonografii dla badań nad dziejami kobiet wiążą się z problemem na ile obraz ikonograficzny kobiety można uważać za realistyczny, w jakim zaś stopniu był on wyidealizowany i co za tym idzie — schematyczny. Ogromna rola metafory i alegorii, zawierających treści ukryte, utrudnia często wydobycie ze średniowiecznej ikonografii istotnych realiów. Deszyfracja symboli, analiza treści alegorii, dekodyzacja ideowych programów stanowi więc ważny wymóg przy korzystaniu z przekazów ikonograficznych. K o p i č k o v á daje tu pewne interesujące przykłady, wysuwa np. tezę o rodzeniu się nowego poglądu na rolę i cechy charakterystyczne kobiety w XVI w. w związku z miniaturą w dziele Tomasza ze Štítného, przedstawiającą mężczyznę uwodzącego dziewczynę; w dotychczasowych

pojęciach było odwrotnie, to kobieta ucieleśniała pokusę i grzech. Kopičkova zauważa także słusznie, że nie tylko sam obraz kobiety, ale także towarzyszące jej na obrazach i przedstawieniach akcesoria i przedmioty mają wielkie znaczenie dla formułowania wniosków, informują bowiem o miejscu kobiety w społeczeństwie, o jej pracy codziennej i przypisywanych jej rolach. Powołuje się przy tym na historyka francuskiego Roberta F o s s i e r, który z faktu, iż archeologowie przy pracach wykopaliskowych na terenie domów znajdują główne przedmioty związane w jakiś sposób z kobietami (przybory toaletowe, naczynia, plastyka figuralna), wysuwa hipotezę, iż to kobiety organizowały i kształtowały w średniowieczu sferę życia domowego.

Z nawiązaniem do archeologii historycznej łączy się zawarty na końcu książki Kopičkovej postulat prowadzenia badań nad kobietą w średniowieczu na szerokiej płaszczyźnie interdyscyplinarnej. Autorka postuluje mianowicie współpracę w tym zakresie genealogii, etnografii, demografii historycznej, historii medycyny, antropologii, psychologii, socjologii, teologii, filozofii, nawet filologii. Chodzi tu zarówno o wzajemne wykorzystywanie wyników badań jak i wymianę stosowanych metod badawczych. Postulat niewątpliwie słuszny, realizowany już zresztą na Zachodzie.

Z niektórymi tezami pracy można dyskutować. I tak stwierdzenie że do lat siedemdziesiątych brak było badań nad kobietami, ponieważ temat wydawał się mało atrakcyjny z punktu widzenia historii politycznej i gospodarczej (s. 7), jest chyba uproszczeniem. Zwłaszcza atrakcyjne są to badania dla historyków gospodarczych — rola pracy kobiet w świetle ostatnich badań jawi się jako niezwykle istotny element struktur ekonomicznych średniowiecza i epoki nowożytnej. Dla rozwoju tzw. *gender studies* decydujący był z jednej strony wzrost zainteresowania demografią historyczną i dziejami rodziny, także szeroko pojętym życiem „codziennym”, egzystencją mas, z drugiej strony nie sposób pominąć tu ważnego czynnika aktywizującego, jakim były podniety idące z ruchów feministycznych. Załączona do pracy bibliografia przeglądowa jest bardzo wyrównana i przypadkowa. Brak w niej zwłaszcza podstawowej, klasycznej już pracy Edith E n n e n, „Freuen im Mittelalter” (1 wyd. München 1984), która miała kilka wydań i była tłumaczona na wiele języków. Z prac polskich do bibliografii trafił W. I w a ņ c z a k, „Tropem rycerskiej przygody” (Warszawa 1985), słabo związany z tematem, zaś zabrakło ważnej monografii M. K o c z e r s k i e j, „Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza” (Warszawa 1975), w której pozycja kobiety w rodzinie i społeczeństwie szlacheckim, także jej sytuacja prawna, znalazły szerokie omówienie.

Źródłoznawczą pracę B. Kopičkovej traktować chyba trzeba jako wstęp do monografii problemowej, która przedstawi sytuację kobiet w średniowieczu w Czechach i na Morawach. Potrzeba takiej pracy jest ogromna, gdyż w badaniach historyków zachodnioeuropejskich Europa Środkowa w ogóle nie istnieje.

Maria Bogucka

Die Frau in der Renaissance, hrsg. Paul Gerhard S c h m i d t, Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, Wiesbaden 1994, s. 264, ilustr.

Tom stanowi pokłosie konferencji, jaka odbyła się w Wolfenbüttel we wrześniu 1990 r. i zawiera teksty 10 referatów. Wydawca pisze we wstępie, iż mimo niezwykle bogatej literatury, przedstawiającej głównie wybitne kobiety czasów renesansu, generalnie położenie kobiet w tej epoce, ich sytuacja prawna, wykształcenie, miejsce w literaturze, jak też „proces odwrotu od średniowiecznej mizoginii” nie są dotąd w pełni zbadane (s. 7). Konferencja miała wypełnić istniejące luki, wydaje się jednak, iż dokonano tego tylko w bardzo specyficznym, marginalnym, głównie „literackim” zakresie. Co zaś do „odwrotu od średniowiecznej mizoginii”, to sformułowanie to budzi wątpliwości. Trzeba raczej mówić o kontynuowaniu — i to w bardzo szerokim zakresie — tradycji mizoginistycznej przez cały XVI i XVII wiek w skali europejskiej. Świadczy o tym bogata literatura medyczna, filozoficzna,